

Szelestei N. László

Az Énekek könyve és Ányos Pál

Megjelenés helye:

Iskolakultúra, 2013/3–4, 42–49.

Ányos Pál korának tárgyalásakor régebbi irodalomtörténeteink különféle indokkal mellőztek irodalmi termékeket: mert azok nem magyar nyelvűek, alkalmi művek vagy vallásos témájúak. A latin nyelvű irodalom már részben visszakerült a történeti leírásokba. A vallásos irodalom egyházi státusú szerzői a 18. század utolsó harmadától elfogadták az irodalmi folyamat fejlődéselvű leírását, vallásos műveik kirekesztését. Például Kazinczy Ferenc tekintélyének engedve Kis János nem emelt szót költészetének ilyen irányú csonkítása ellen. Ellenpéldaként: Berzsényi Dániel Kazinczy véleménye ellenére is versei között hagyta a Fohászkodást.¹

Mostanában megszorodtak a befogadás-történeti vizsgálódások. A vallásos irodalom tanulmányozásakor el kell gondolkodnunk azon, hogy azoknak egy része igényes, művészi alkotásként, ún. magas irodalmi terméként jött létre, meghatározott céllal, s máig folyamatosan él a használati szférában, s mint ilyen folyamatosan része az egymást követő korszakok irodalmi tudatának. Magyar nyelvű népekeink között például sok a középkori latin himnusz-költészet fordítása/származéka, s az anyanyelvű változatok (néha latin eredetijükkel párhuzamosan, új fordításokban is terjedve) évszázadok óta tömegek szellemi táplálékát jelentték/jelentik. Ide sorolhatjuk az *Énekek könyvének* néhány versét is.

A 18. század végén, 19. század elején kísérletek történtek mind a katolikus, mind a protestáns énekeskönyvek átalakítására, énekeiknek kicserélésére, protestánsoknál eredményesebben, katolikusoknál kevesebb sikerrel.² Ezen kísérletek között helyezhetjük el az *Énekek könyve*³ címmel 1785-ben megjelent kötetet is.

A katolikus énekeskönyvek megújítása, megújítási szándéka a reformkatolicizmus részét képezi. Elsősorban olyan főpapok ösztönözték ezt, akik a római Collegium Germanicum et

---

¹ Vö. SZELESTEI N. László, *Áhítati irodalom és irodalomtörténeti kánon = Hagymány, egység és korszerűség*, Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 2009. november 10-i jubileumi konferenciájának előadásai, szerk. GÁBORJÁNI SZABÓ Botond, Debrecen, EKE, 2010, 31–38.

² *Egyházi énekeskönyveink reformja 1800 körül* címmel Kolozsvárott a VII. Nemzetközi Hungarológiai Konferencián, 2011 augusztusában tartottam előadást.

³ *Énekek könyve szükséges litániákkal és imádságokkal a' Magyar Keresztény Katolika Anyaszentegyház szolgálatjára Székes Fejérvári Püspökségben*, Pest, Landerer, 1785.

Hungaricum növendékei voltak.⁴ Közéjük tartozott a székesfehérvári egyházmegye első püspöke, Sélyei Nagy Ignác, aki 1754–1758 között tartózkodott Rómában. Hazatérte után az egy évtizeddel korábban szintén Rómában tanult (s 1762-ben veszprémi püspökké kinevezett) Koller Ignác kérésére magyarra fordította Lodovico Antonio Muratori 1747-ben megjelent *Della regolata divozione dei cristiani* című művét,⁵ ennek a szentmisére vonatkozó fejezeteit besorolta 1789-ben megjelent imakönyvébe is.⁶ A mű az 1750-es évek második felében latinul is megjelent magyarországiak számára.⁷ Ezt a latin kiadást Migazzi Kristóf bécsi érsek engedélyezte, ennek ellenére Mária Terézia jezsuita gyóntatója (mivel a császárnő egyik lányának is kezébe került a mű) a kötet terjeszthetőségéről Rómától kért véleményt. Az 1759-ben kelt válasz: Muratori csak a babonaságokat támadja, nézetei egyeznek a katolikus tanítással.⁸

Mit tartalmazott eme sokat támadott Muratori-mű, amely oly heves ellenállást váltott ki, hogy pápai vizsgálatnak kellett tisztáznia a szerzőt? A liturgiába beférkőzött hamis és káros áhítatgyakorlatok ellen lépett fel. Hangsúlyozta, hogy a keresztény ember életében a Szentírás és a szentmise központi helyet kell, hogy elfoglaljon. A közérthetőség kedvéért a szentmise állandó részeit nemzeti nyelvre fordította. A babonaságok, a szentek túlzó tisztelete ellen érvet. A reformtörekvések eredményeként Európa-szerte liturgia-közeli énekek keletkeztek, kialakultak a szentmise cselekményét végigkövető miseénekek és az ún. perikopális olvasmányénekek. Az utóbbiak többsége kántori előadásra készült, nem népéneknek.

Bécsben már az 1770-es években sor került a hagyományos énekeskönyvek felülvizsgálására. Új énekeskönyv⁹ és ifjúság számára készített kateketikai énekeskönyv¹⁰ jelent meg. Az

---

⁴ A Collegium Germanicum et Hungaricumról, az ott tanult magyarországiakról: BITSKEY István, *Hungariából Rómába – A Collegium Germanicum Hungaricum és a barokk művelődés*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

⁵ *Lamindus Britaniusnak, vagy Muratorius Lajos Antalnak ... a keresztény embernek valóságos áhítatosságáról költ munkája*, Eger, Bauer, 1763. A mű első kiadása megtalálható Nagy Ignác könyveinek 1790. évi jegyzékében: *Della regolata divozione de Cristiani*, Venezia, 1748. (Székesfehérvár, Püspöki Levéltár, Nr. 5893: 8r, nr. 96.)

⁶ *A' kereszténynek ájtatossága, és hitbéli tánusága, melyben rövideden meg-magyaráztatik minden, a' mi az idvességre szükséges*, Posonyban, Fűskúti Landerer Mihály betűivel, 1789, 21–105. Muratori művének 14–19. fejezetei.

⁷ *De recta hominis christiani devotione opus ... Lamindi Pritanii seu ... Ludovici Antonii MURATORII, ... nunc primum ex Italico sermone in Latinum opera Bernardi Lamae conversum*, Viennae Austriae, [sine anno], ex typ. Kaliwodiano.

⁸ HOLL, Béla, *Lo sviluppo del pensiero teologico alla luce del patrimonio librario del clero cattolico ungherese del primo periodo dell'Illuminismo = Venezia, Italia, Ungheria fra Arcadia e Illuminismo – Rapporti Italo-Ungheresi dalla presa di Buda alla Rivoluzione Francese a cura di Béla KÖPECZY, Péter SÁRKÖZY*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1982, 221. A latin kiadásról: SZELESTEI N. László, *Klimó György püspök, Lodovico Antonio Muratori műveinek magyarországi terjesztője* (sajtó alatt).

⁹ *Katholisches Gesangbuch, auf allerhöchsten Befehl Ihren k. k. ap. Majestät Maria Theresia zum Druck befördert*, Wien, [1774].

exjezsuita Michael Denis nevének feltüntetése nélkül adott ki új szellemű énekeskönyvet.¹¹ A megújulást tükrözi Franz Kohlbrenner délnémet területen népszerűvé vált, gyakran kiadott énekeskönyve is, benne szintén megtaláljuk a szentmisét végigkísérő népéneket.¹² Az egyházi énekköltészet racionalista irányban való elmozdulásában kimutatható a protestáns Christian Fürchtegott Gellert hatása, akinek *Geistliche Oden und Lieder*¹³ című kötetének versei érezhető hatást gyakoroltak evangélikus, sőt katolikus német nyelvű énekeskönyvekre is. Gellert elismertségét jelzi, hogy az említett jezsuita, Michael Denis ódát írt halálára.¹⁴

A reformkatolicizmus megújulási folyamatában helyezhetjük el a Mária Terézia által létrehozott székesfehérvári egyházmegye első püspökének, Nagy Ignácnak a tevékenységét. 1780-ban kiadott társulati imakönyvébe¹⁵ még régi énekeket válogatott.¹⁶ 1783-tól tudjuk nyomon követni egy új énekeskönyv összeállítására irányuló törekvését.¹⁷ Október 23-án kelt körlevelében a szentmise részeihez jól illeszkedő miseénekének magyar és német nyelvű, kottával és kotta nélküli szétküldéséről olvashatunk.¹⁸ (Az *Ím arcunkra borulunk/Wir werfen uns darnieder* kezdetű miseénekről van szó, amely bekerült az *Énekek könyvébe*.¹⁹ (A német változathoz a fentebb említett bécsi énekeskönyvekben a szövegeket követően jelentek meg a

---

¹⁰ *Verbesserte, catechetische Gesänge, welche nun nach der Ordnung und dem Inhalte des für die k. k. Staaten vorgeschriebenen Katechismus sind abgeändert worden. Nebst einem Anhang von Liedern zu der heiligen Messe und Segen.* Wien, 1778.

¹¹ *Geistliche Lieder zum Gebrauche der hohen Metropolitankirche bey St. Stephan in Wien und des ganzen Wienerischen Erzbistums,* Wien, 1774.

¹² Franz Seraph von KOHLBRENNER, *Der heilige Gesang zum Gottesdienste in der römisch-katholischen Kirche,* Landshut, 1777¹.

¹³ Leipzig, 1757¹.

¹⁴ DENIS, Michael, *Auf Gellerts Tod, gesungen im Winter 1769,* Wien, Trattner, 1770.

¹⁵ *Az Oltáriszentséget szüntelen imádó Ájtatos Társaság a Székesfehérvári Püspökségben,* Pest, Royer, 1780.

¹⁶ A kötetben szereplő énekek szerzői: Hajnal Mátyás, Rimay János, Nyéki Vörös Mátyás és Filiczky János.

¹⁷ A székesfehérvári püspökség protocollumából kigyűjtött adatokat idézi BÁRDOS Kornél, *Székesfehérvár zenéje, 1688–1892,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1993, 54. Szintén a protocollum alapján említi Sélyei püspök ima- és énekeskönyv kiadására irányuló tevékenységét NÉMETH László (*Sélyei Nagy Ignác, 1777–1789 = A Székesfehérvári Egyházmegye jubileumi névtára,* Székesfehérvár, 1977, 74. lap, 23. jegyzet; *A székesfehérvári egyházmegye kialakulása (1688–1777) és első püspöke Sélyei Nagy Ignác (1777–1789) = Székesfehérvár évszázadai, 4,* Székesfehérvár, 82.

¹⁸ Bárdos Kornél művében (9. jegyzetben i. m.), és gyakran másutt is a szentmisét végigkísérő ének többes számban szerepel. Ennek az az oka, hogy a szentmise egyes részein énekelt, elkülönített részleteket külön énekeknek számítják. Az idézett, Egyházmegyei Levéltárban őrzött forrás (Acta Episcopatus Albaregalensis, 4, 1783–1786, p. 170.) szövege: „...ejusmodi Cantilenae exemplaria Ungarica et Germanica lingua sufficienti numero vobis submittimus, quae cum ad singularum Missae partium Mysteriorum alludat, aptissima censetur, quae communi plebis modulatione cunctorum animos ad tanti Sacrificii Venerationem pie et devote commoveant.” Uo., p. 171: Pro qualibet Parochia vobis submittimus duo exemplaria Cantionum, unum cum Nottis, alterum sine Nottis: ex quibus singulus Vestrum quotnam exemplaria habere velit, Cancellariae nostrae significet, ubi juxta istic andexum precium desideratas canciones accipere poterit. In compactura unum exemplar a d. 4. Sine compactura unum exemplar a d. 2. [Megjegyzés:] His circularibus adnexa fuerunt Exemplaria Hungaricarum et Germanicarum, et quidem pro qualibet Parochia unum exemplar. [A körlevél előtti regszóban:] Submittuntur Exemplaria Cantilena, quam solam sub Cantatis Sacris canere licitum erit.

¹⁹ A korabeli német énekeskönyvekben és magyarországi kiadványokban az 1780-as években már több miseének is szerepel. Pl. a következő jegyzet énekeskönyveiben, vagy: *Gesänge bey der heiligen Messe...* Schemnitz, mit Sulzerischen Schriften, 1788.

sorszámokkal ellátott kottamellékletek.)²⁰ 1784-ben a törökbálinti plébánosnak a püspök horvát nyelvű nyomtatott változatot küldött.²¹ Az ének latin változatai²² gyakoriak magyarországi nyomtatványokban is, az első magyar nyelvű változatot ma az *Énekek könyvéből* (1785) ismerjük. De már ezt megelőzően terjesztették, hiszen azt a püspöki körlevélhez csatoltan megkapták az egyházmegye plébánosai már 1783 őszén. Az kizárható, hogy a Nagy Ignác által támogatott *Énekek könyvében* nem a szétküldött, már egyházmegyéjében gyakoroltatott változat jelent meg. Mivel a korabeli adatok is amellet szólnak, hogy Ányos Pál fordításáról van szó, Ányos 1782 őszi Székesfehérvárra kerülése után megkaphatta a megbízást a püspöktől énekeskönyv készítésére. Az *Ím arcunkra borulunk* kezdetű miseének magyar változata 1785-ben, imakönyv mellékleteként, Győrött is megjelent,²³ később külön kinyomtatva forgalmazták Győrött²⁴ és Pesten²⁵ és másutt. Természetesen bekerült Nagy Ignác 1789-ben kiadott imakönyvének²⁶ énekei közé is.

Az egyházmegyei énekeskönyvként közreadott *Énekek könyve* bevezető intésében indoklást olvashatunk az új énekeskönyv létrejöttéhez. „... a jó énekek fogyatkozása miatt csúfoltatott az isteni szolgálatot illető tisztaság”, ezért „szükséges volt az Evangéliom, és Anyaszentegyháznak lelke szerént való énekeket elrendelni”, s ezzel a „zur zavar énekek” helyére „istenebb és lelkiebb” énekeket adni.”

²⁰ Német nyelvű szövegváltozatok (Introitusra szóló) incipitjei és dallamtáblái: *Wir werfen uns darnieder – Vor deinem Throne werfen wir...* *Katholisches Gesangbuch*, 1774. (5. j.), S. 23., nr. 28., Melodie Nr. 1.; S. 25., nr. 32., Melodie Nr. 26. – *Verbesserte, catechetische Gesänge*, 1778. (6. j.), S. 31., nr. 14. Melodie Nr. 1.; S. 34., nr. 16., Melodie Nr. 14.

²¹ Acta Episcopatus Albaregalensis, 4, 1783–1786, 242. Literae Rev. Domino Crysostomo Munier Parocho Török Balinthei, quibus Cantilena, cujus exemplaria Idioma Hungarico et Germanico Typis excusae jam ante circulariter submitti feceram eo fine, ut diebus Dominicis et Festis sub Cantato Sacro communi plebis modulatione canatur, in Illyricum quoque Idioma transpositae, ac pro commodiori populi devotione Typis vulgatae exemplaria pro Parochianorum suorum usibus deservitura hinc submitto. Illyrico Idioma Typis excusae, pro usu Parochianorum Török Balintheis transmittantur.

²² A latin változatok (Introitus-ra szóló) incipitjei, amelyek nem mindig egyeznek strófaszámban, sőt a szentmiseének néha több, másutt kevesebb részét kísérik: *Coram Te prosternimur – Prosternimur credentes – Prostrati ante thronum – Prostrati adoramus...* A miseének egymásól eltérő változatainak összehasonlítása elvégzendő feladat. Bizonyára eltérő forrásból fordított Versegly Ferenc, amikor 1821-ben *Hozzád nagy Isten! járulunk...* kezdősorú átdolgozását létrehozta. A változatok egy részének összevetése: TIMÁR Kálmán, *Versegly vagy Ányos miseéneke?* ItK, 1940, 391–392.

²³ *Hatodik Pius római pápától kiadott Imádságos könyvetske...* Ezekhez ragasztatik ama’ nem régen kinyomtatott új Ének, melly a’ Szent Misének minden részeihez alkalmaztatott. Magyarra fordított a’ tihanyi klostromban. Találtatik Miller Jakab maradékánál. Győr, Streibig, 1785. – Az imakönyv 1784. évi kiadásában (Buda, Királyi Akadémiának betűivel) még nincs benne az ének. A miseének strófaszervezetét az újabb szakirodalom Kölcsey Ferenc *Hymnus*-ának egyházi metrum-előzményei között említi. ADAMIK Tamás, *Kölcsey: Himnusz; korok és értelmezések*, Magyartanítás, 2011/1, 8.

²⁴ A’ szent misének minden részeihez alkalmaztatott ének, Győrben, Streibig József betűivel, [é. n.].

²⁵ A’ szent misének minden részeihez alkalmaztatott énekek, Pozsony, Wéber Simon Péter, 1786. (A forgalmazó a pozsonyi Doll János könyvárus. A cím többes száma ellenére ebben a kötetben is csak az *Ím arcunkra borulunk Énekek könyvéből* ismert változata szerepel.) Weber az ének német változatát is közzétette: *Gesangbüchl zur heiligen Messe und Predigt*, Preßburg, 1786.

²⁶ A’ kereszténynek ájtatossága, (6. j.), 106–111.

A kötetben közölt 99 ének rendje könnyen áttekinthető. Isteni gondviselés – keresztény tudomány – reggeli énekek – a szentmisének részeire alkalmaztatott énekek – énekek innepekre (megfelelő helyre osztva szentekről szóló énekekkel) – vasárnapi énekek (benne böjti énekek) – estvéli énekek – litániák (Szentháromságról, Oltáriszentségről, Jézus Nevéről Boldogasszonyról, Szentlélekről, Sz. István királyról, Mindenszentekről) – imádságok. A perikopális olvasmányénekek, az evangéliumi szakaszok elbeszélő hangú, verses homiletikai feldolgozásai a vasárnapok sorrendjében állnak. Az ünnepekre szóló énekek között új fordításban találunk meg néhány régebbi gyűjteményekben is szereplő éneket (*Pange lingua, Vexilla regis, Stabat mater, Te Deum*).²⁷

Már Császár Elemér kiemelte, hogy az énekeskönyvben változatos formájú, jó zenei hatású versek találhatók,²⁸ de nem tartalmaz sem kottát, sem nótajelzést. Az énekek jelentős részét átvette Szentmihályi Mihály, aki *Egyházi énekes könyvében* (Eger, 1797–1798) ad nótajelzést, gyakran áll azonban az énekek előtt a „Saját nótára” megjegyzés. (Az átvett énekek szövegét néhol, és ez népénekek kiadásakor nem tekinthető kivételnek, megváltoztatták.) Hasonló módon kerültek át énekek a kéziratos *Egervári énekeskönyvbe*.²⁹ Az *Énekek könyvéből* példányt küldött Nagy Ignác püspök egyházmegyéje plébániáinak, továbbá 200 példányt szétosztásra buzgóbb híveknek és iskolásoknak.³⁰ Az énekek egy részét a püspök 1789-ben újra kiadta.³¹ Egy máig élő Szent László-éneket (*Zengd Magyar Nemzetünk / Szent László*

²⁷ Vö. SZELESTEI N. László, *Himnuszfordítások Ányos Pál Énekek könyve című kötetéből = Eruditio, virtus et constantia – Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére, I*, szerk. IMRE Mihály stb., Debrecen, Egyetemi Kiadó, 2011, 281–291; Uő, *Két 18. század-végi Te Deum = Bibliotheca et Universitas – Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére*, szerk. KECSKEMÉTI Gábor, TASI Réka, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 2011, 359–366.

²⁸ CSÁSZÁR Elemér, *Ányos Pál (1756–1784)*, Bp., 1912 (Magyar történeti életrajzok, 57), 215–219.

²⁹ *Egervári énekeskönyv*, 18. század második fele, Szombathely, Egyházmegyei Könyvtár. (Mikrofilm: OSZK FM₁/2193.

³⁰ *Protocollum Actorum Episcopatus Albaregalensis, 1783–1786. 5901. Nr. 4. p. 373. (1785. okt. 14.)* [Megjegyzés:] His Circularibus adnexa sunt Exemplaria Cantilenae Hungaricae, pro qualibet Ecclesia, in qua populus Hungaricus convenit, unum exemplar, praeterea pro singulis Districibus, et quidem pro Alba Regalensi 42, pro Csákváriensi 49, Bicskensi 11, Váálensi 19, Adonyensi 53, Insulano 5, Superiori Budensi 15, Inferiori Budensi 6, universim 200 exemplaria inter fideles distribuenda submissa sunt. *Protocollum Actorum Episcopatus Albaregalensis, 1783–1786. 5901. Nr. 4. p. 373. (1785. okt. 14.)*

³¹ *A' kereszténynek ájtatossága...* (6. j.) – Sélyei Nagy Ignác püspök egyházszerző tevékenységéről és ennek szolgálatában kiadott műveiről más alkalommal részletesebben szólok. Most annyit jegyzek meg, hogy az 1780-ban az Oltáriszentség Társulat tagjainak közzétett imakönyvben található fentebb említett énekválogatását 1789-ben az *Énekek könyvének* énekeivel frissítette. Az újra közölt énekek:

	<i>Énekek könyve, 1785</i>	<i>A kereszténynek ájtatossága, 1789</i>
Reggeli ének	30	18
Ím arcunkra borulunk	37	106
Estvéli ének	211	237
Ének Nagypénteken	129	250
Ének a Szentlélekről	148	304

szentségét) több kéziratos énekeskönyv tartalmazza, Szentmihályi Mihály is átvette.³² A *Nyugodj Kisded csendességben...* kezdetű karácsonyi éneket Szili Ernő a 21. század elején népi gyűjtésből adta ki.³³

Az olvasmányénekek nem váltak általánosan használtakká, bár hasonló funkcióban eltérő szövegű változatok másutt is előfordulnak. Például Bozóki Mihály énekeskönyvében (*Katolikus kar-béli kótás énekes könyv*, Vác, 1797) és Szentmihályi Mihály énekeskönyvének függelékében. A kötet miseéneke (*Ím arcunkra borulunk...*) későbbi gyakori kiadások révén közzismertté vált, azt a német nyelvű korabeli énekeskönyvek is tartalmazzák.

De vajon hogyan keletkeztek az *Énekek könyvének* evangéliumi perikopákat didaktikus versben megszólaltató énekei? Erről a püspök az alábbi, a szakirodalomban félreértett sorai tájékoztatnak:

„... pro singulis dominicis, Festis item quae peculiariora sunt Patriae ex illius diei Evangelii doctrina Cantiones colligeremus easque in Hungaricum Rythmum optimorum quorumque Lyricorum poetarum sensu et iudicio transpositas Hungaricae Ecclesiae servitio devoveremus.”³⁴ (A vasárnapok és Magyarországon kedveltebb ünnepnapok evangéliumi tanításáról szóló énekeket összegyűjtjük és azokat a legjobb költők véleménye és megítélése szerint ritmikailag javítva ajánljuk a magyar egyház szolgálatára.)

Az idézetből az tűnik ki, hogy Nagy Ignác püspök a különféle helyekről összegyűjtött énekeket tervezte jó ritmusú magyar változatokká alakíttatni (fordíttatni) kiváló költőkkel. Ez az egyetlen konkrét adatot sikerült fellelnünk arra nézve, hogy jónevű költők közreműködésével számolt Sélyei Nagy Ignác. A korabeli adatokkal alátámasztható hagyomány szerint az *Énekek könyve* összeállítója Ányos Pál pálos szerzetes volt.

Karácsony napján	82	339
Újlesztendő napján	46	340
Áldozócsüdtörtökön	127	343
Szentháromság napján	152	347
Nagyboldogasszony napján	69	348
A megholt híveknek emlékezete	76	349
Az Egyház napján	164	350
Lelki dicséret, I-II.	15	351
Te Deum	282	369

³² Az *Énekek könyve* egyéb énekei is elterjedhettek, különösen akkor, ha Szentmihályi Mihály népszerű énekeskönyvébe bekerültek.

³³ Az *egyházi év népekei*, szerk. SZILI Ernő, Nova, 2010, nr. 45. (Csak három strófával.)

³⁴ Protocollum (26. jegyzetben i. m.), p. 373.

Ányos Pál verseinek az utóbbi évtizedben három kiadása is készült.³⁵ Az *Énekek könyve* első darabja, az *Isteni gondviselés* minden kiadásban szerepel. Batsányi János kiadásában³⁶ e vershez az alábbi jegyzetet írta: „Úgy látszik, hogy ez a darab más idegen nyelvből (és, ha nem csalatkozom, németből) van szabadon fordítva....” A *Boldogságos Szűz Máriához* és a *Boldog Lőrinc emlékére írt Ájtatos ének*, mint vitathatatlanul Ányos művei, szintén bekerültek versei közé. Az utóbbi két hazafias/vallásos ének az *Énekek könyvében* nem szerepel, azok Ányos saját mondandójának hordozói. Abafi Lajos két további éneket sorolt Ányos versei közé az *Énekek könyvéből*: a *Karácson napját* és a *Kisasszony napját*.³⁷ Császár Elemér feltételezte, hogy „az új énekek nagyobb részét maga Ányos szerezte,”³⁸ a szakirodalom azonban máig nem tudta eldönteni minden kétséget kizáróan az énekek szerzőségét.

Ányos Pál művei között sorolja fel az *Énekek könyvét* a kortárs Horányi Elek *Nova memoriájában*.³⁹ Pálóczi Horváth Ádám az *Igaz barát* című versében említi Ányos énekszerző tevékenységét:

Addig is versíró kezed munkájában
Mutasd meg, hogy pap vagy az Isten' házában,
S adj a Szentegyháznak éneklő szájában
Verseket; kiket írsz, 's írtál mostanában.⁴⁰

Batsányi János Ányos verseinek kiadásakor az *Isteni gondviselés* című filozofikus versnél azt mondja az *Énekek könyvéről*, hogy „Kinyomtattatott... a Székes-Fejérvári püspöki megyének Énekes könyvében, melyet nagyobb részint Ányosnak tulajdonítanak...” Batsányi bizonyára a kor gyakorlatát követve mellőzte a „csak” vallásos verseket (mint pl. Kazinczy Kis János hasonló verseit).

A kutatók véleménye (leggyakrabban Császár Elemérré támaszkodva), hogy Ányost papköltő barátai (Verseghy Ferenc, Virág Benedek, Kreskay Imre) segíthették az *Énekek könyve* összeállításában. Ehhez azonban a hivatkozott Császár Elemérnek mindössze egyetlen érvet

³⁵ Megbízható kiadás: „*Higgy, remélj, szeress!*” Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei, sajtó alá rend., jegyz. JANKOVICS József, SCHILLER Erzsébet, utószó JANKOVICS József, Veszprém, Művészetek Háza, [2008] (Vár ucca műhely könyvek). – ÁNYOS Pál összes költeménye (elektronikus kiadás), Szentendre, Mercator Elektronikus Könyvkiadó, 2006. – ÁNYOS Pál összes költeménye, 1756–1784, [Budapest], 2009, Fapadoskönyv.hu (papíron is). Az utóbbi két kiadás nagyon sok problémát vet fel.

³⁶ ÁNYOS Pál' *Munkáji*, kiad. BATSÁNYI János, Béts, 1798.

³⁷ „Felveendőnek tartottam végre a „Karácson napján” és „Kisasszony napján” című két énekét, melyek egyikét Toldy Ferenc (Irodalomtörténeti Olvasókönyv I. köt.), másikat pedig Szvorényi József (Irodalmi szemelvények II. köt.) közölték a székesfehérvári énekeskönyvből.” ÁNYOS Pál költeményei, bővített új kiadás, kiad. ABAFI Lajos, Bp., Aigner Lajos, [1875], 4. (A kiadás előszavából.)

³⁸ ÁNYOS Pál *Versei*, bev. és kiad. CSÁSZÁR Elemér, Bp., 1907 (Régi magyar könyvtár, 23), 14.

³⁹ HORÁNYI, Alexius, *Nova memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum, I*, Pestini, 1795, 173: (1785) Odas sacras ad maius pietatis incrementum publici iuris fecit Ignatius Nagy Alba-Regalensis Praesul XIII. Novembris Anno 1789 e vivorum numero ereptus. Audimus haec omnia ex amicorum litteris cum plurimis adhuc in manuscripto delitescentibus praelo subicienda publicam hominum lucem subitura. Faxint Superi, ut populares voti compotes fiant.

⁴⁰ Idézi: CSÁSZÁR Elemér, *Ányos Pál (1756–1784)*, Bp., 1912 (Magyar történeti életrajzok, 57), 207.

sikerült találnia, az *Ím arcunkra borulunk...* kezdetű népének szövegének Verseghynél való előfordulását. Az Ányossal sokat foglalkozó, s verseit kiadó Császár kilenc versről beszél, részekre bontva a miseéneket. Ányos mellett csak ezen ének szerzőjeként/fordító-átdolgozójaként merül fel más személy, Verseghy Ferenc neve.⁴¹ A bizonyítékok azonban nem meggyőzőek. Ha figyelembe vesszük a források időrendjét, továbbá Verseghynek az énekre vonatkozó levelét és később közölt, eltérő fordítású miseéneket, továbbá a latinból vagy németből való fordítást, a verset nem tulajdoníthatjuk Verseghy művének.⁴² Mindezek alapján egyetlen biztos érv sem támogatja azt a Császár óta tényként kezelt feltételezést, hogy Ányost költő rendtársai segítették az *Énekek könyve* egyes darabjainak megírásával.⁴³ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a mai értelemben vett szerzője volna Ányos valamennyi éneknek, hiszen több ének (így az *Ím arcunkra borulunk...* kezdetű miseének is) fordítás.⁴⁴ Nagy Ignác körlevelének idézett része értelmében másutt esetleg magyar nyelvű „nyersanyag” is Ányos rendelkezésére állt.

Császár óvatlanul állította, hogy „Olyan ének, amely valamelyik régebbi gyűjtemény darabjának lényeges módosítás nélkül való átdolgozása, mindössze kettő van Ányos könyvében: a *Nagy Tsötörtökön* és *Nagy Pénteken* éneklendők. Forrása mindkettőnek egy-egy régi magyar himnusz, melyek a kódexek korától kezdve majd minden gyűjteményben föllelhetők.” „Az *Énekek könyvének* mind a két darabja híven követi a Szelepcsényi kiadásában megjelent *Cantus Catholici* (előttem egyik legkésőbbi, 1738-ban kiadott szerkezete van) illető énekét.”⁴⁵ Az idézett példák azonban csak a tartalmi egyezésre elegendők, s hogy mennyire tudatos és új, modern fordítási elveknek megfelelő szövegekkel találkozhatunk az *Énekek könyvében*, arról másutt már írtam.⁴⁶

Császár szerint Toldy és Szvorényi „önkéntüleg kiragadtak egy-egy éneket a gyűjteményből és azt Ányosnak tulajdonították”.⁴⁷ Nem fogadta el Gellért Jenő csoportosítását⁴⁸ sem, hanem végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy „nem kutatjuk a szerző kilétét s

---

⁴¹ CSÁSZÁR Elemér és MADARÁSZ Flóris Verseghy verseinek kiadásakor a kötet függelékébe felvették e Verseghynek tulajdonított vers(ek)et. *Verseghy Ferenc kisebb költeményei*, Budapest, 1910 (Régi magyar könyvtár, 24).

⁴² HORVÁTH Konstantin, *Ki írta az „Ím arcunkra borulunk” miseéneket?*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1926, 102–103; UŐ, *Verseghy Ferenc néhány ismeretlen verse*, Uo., 1928, 273–274; TIMÁR Kálmán, *Verseghy vagy Ányos Miseéneke?*, Uo., 1940, 391–392.

⁴³ CSÁSZÁR, *Ányos Pál*, (15. j.), 214.

⁴⁴ NB. A kutatás eddig csak nagyon kevés figyelmet fordított a kötet verseire.

⁴⁵ A szóban forgó énekekről: CSÁSZÁR, *Ányos Pál*, (15. j.), 210–212.

⁴⁶ Lásd a 8. jegyzetet.

⁴⁷ CSÁSZÁR, *Ányos Pál*, 214.

⁴⁸ GELLÉRT Jenő, *Ányos Pál*, Bp., 1895, 18. (Klny. a Bp. IV. ker. főreáliskolai értesítőből, 1894/1895, 3–63.)

egyéniességének nyilatkozásait, hanem pusztán mint műalkotásokat vizsgáljuk” az énekeket.⁴⁹ Másutt azt mondja, „csak mint föltevést merjük mondani, hogy az új énekek nagyobb részét maga Ányos szerezte.”⁵⁰ Felemlíti az énekek többségének epikus jellegét, majd nagy elismeréssel szól az énekek formájáról, azok zengzetességéről, a sorok és strófák változatosságáról, rímelésről („körülbelül száz ének, húsz különböző versformában zeng”).⁵¹

Ányos az *Énekek könyvében* régi, ismert művek esetében új, korszerű fordítást közölt. Az énekeskönyv készülésével kapcsolatban fentebb említettek szerint a kötet további darabjai is lehetnek fordítások, vagy összegyűjtött „nyersanyag” formába öntései. A szerzőség kérdését erre figyelemmel kell megközelítenünk. De Faludi Ferenc ismert verseinek egy része is fordítás. Mindenesetre a versek jól megformáltságával, a Császár Elemér által említett hangzatos-sággal a magyar költészet történetében is jelentős kötettről van szó, azt mindenképpen be kell illeszteniünk Ányos Pál életművébe.

Az egyházi élet reformjában Nagy Ignác jelentős szerepet szánt az újonnan kiadott, korszerű imádságoknak is. Ezt bizonyítja, hogy egy 1787-ben névtelenül megjelent *Keresztény imádságok* kötet fordítását a szakirodalom a püspöknek tulajdonítja. A kötet már a címlapon elárulja, hogy 1785-ös gráci német nyelvű kiadványból készült.⁵² 22 imát tartalmaz. A forrásként megjelent gráci imakönyv *Sammlung verschiedener Gebete* címmel jelent meg 1782-ben, az 1785. évi a harmadik kiadás.⁵³ Figyelmet érdemelnek az *Énekek könyvének* imádságai is, azok sem a hagyományos, népszerű imakönyvek anyagát tartalmazza.⁵⁴ Vajon ki a fordítója az *Énekek könyve* imádságainak? A kész versek és imák összeállításában bizonyára szerepe van a kiadást finanszírozó, s egyéb imakönyveket is kiadó Sélyei Nagy Ignác püspöknek.⁵⁵

Az *Énekek könyve* hitbuzgalmi énekeinek, azok jelentős részének „csak” fordítója, versbe öntője lehetett Ányos Pál. Az utókor szemében magyarországi viszonyok közt persze 1785-ben még szerzőséggel egyenértékű a legtöbb fordítói tevékenység. Ám mégiscsak különbözik

⁴⁹ CSÁSZÁR, *Ányos Pál*, 215.

⁵⁰ ÁNYOS Pál *Versei*, (11. j.), 14.

⁵¹ CSÁSZÁR, *Ányos Pál*, 215-219.

⁵² *Keresztény imádságok*, fordítottak németből a grétzi 1785. esztendőbeli nyomtatás szerint, Pozsony, 1787.

⁵³ Az 1782. évi kiadást (Példány: OSZK, Mor. 5036e. Graz, mit V. Widmanstättenschen Schriften, 1782) hasonlítottuk össze a magyar fordítással. A 22 ima közül csak négy nem található meg a gráci imakönyvben, ott viszont három más ima is szerepel. (Grácban gyakran megjelent a *Sammlung verschiedener Gebete* című kötet, a *Keresztény imádságok* fordítója esetleg a címlapján említett 1785. évi gráci kiadásban már fellelte ezen imákat is. Sikerült még 1788. évi kiadást is megnézni. Ebben a bővített kiadásban már valamennyi magyarra fordított ima megtalálható.)

⁵⁴ Az *Énekek könyve* imádságainak a korabeli imádságokhoz való viszonyának tisztázása szintén elvégzendő feladat.

⁵⁵ Az *Oltáriszentséget szüntelen imádó Ajtatos Társaság Székesfehérvári Püspökségben*, (Pest, Royer, 1780); *Keresztény imádságok* (Pozsony, 1787); *A Keresztényeknek ajtatossága, a hitbéli tanúsága, mellyben röviden meg-magyaráztatik minden, a mi az idvességre szükséges* (Pozsony, Landerer, 1789). Az utóbbi szerzőségéről: FEJÉR György, *Méltóságos és Fő Tisztelendő Nagy Ignác úrnak, Székes Fejérvár első püspökének... emlékezete*, Pozsony, Landerer, 1789,)(4r.

az eredeti mű alkotásától. Ráadásul egyházirodalmi művek esetében a korban szokásos módon már a belletrisztikából kizárt művekről van szó, amelyet legtöbbször maguk a szerzők sem soroltak irodalmi műveik közé, a fejlődéselvű irodalomtörténetekből e művek kimaradtak. Talán ezért nem szerepel a szerző neve a kötetben s ezért maradtak ki e hitbuzgalmi ének Ányos művei közül. (Nem szerepel a szerző neve a Michael Denis *Geistliche Lieder* című összeállításán sem.)

Végezetül a fejlődéselvű irodalomtörténet-írás következményeként előállt helyzetre hívom fel újra a figyelmet. Az egyházirodalmi művek irodalmi folyamatból elhagyása e művek szövegkiadásokból való hiányát eredményezte. Mivel szövegek nem álltak az érdeklődők (és az eredeti forrásokig vissza nem menő tanulmányírók) rendelkezésére, e kihagyott/kitagadott művek csak korabeli forrásokból ismerhetők meg, gyakran nemcsak a névtelenek, hanem jeles szerzők esetében is. Kimaradtak például Kis János verseinek kiadásából (a kiadó Kazinczy Ferenc, 1814–1815); 1846-ban poétai munkáinak közzétételékor Toldy Ferenc is csak mutatókat közölt belőlük. Kis János vallásos költeményei máig csak a korabeli kiadásokból tanulmányozhatóak. Meglétükre, a magyar költészet történetében játszott szerepükre a gyánuatlan olvasó/kutató esetleg nem is gondol, vagy mint vallásos verseket, jelentéktelennek, a magyar irodalom alakulása szempontjából mellőzhetőeknek véli. A kutatások számára mindaddig fennáll ez a helyzet, míg a magyar irodalom történetét az elődeink által felállított fejlődéselvű keretek között és az ebben a mederben készített kiadások alapján tanulmányozzuk.